

обов'язків, які у подальшому й обумовлюють поведінку учасників в рамках існуючих між ними правовідносин. У правовідносинах взаємодія його учасників проходить у відповідності до суб'єктивних прав та обов'язків, які вони мають. У науці цієї думки притримується більшість вчених, хоча існує інший погляд на зміст цивільних процесу-

альних правовідносин: їхній зміст складається із процесуальних дій, а процесуальні права та обов'язки – тільки форма правовідносин [9, с. 65].

Учасники цивільних процесуальних правовідносин набувають процесуальні права і обов'язки за наявності комплексу обставин, без яких вони не відбудуться.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид. – Х. : КОНСУМ, 2005. – 656 с.
2. Бичкова С. С. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / С. С. Бичкова. – К. : Атіка, 2006. – 384 с.
3. Фурса С. Я. Цивільний процес України. Проблеми і перспективи : науково-практичний посібник / С. Я. Фурса [та ін.] ; Центр правових досліджень Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2006. – 448 с.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 446.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
6. Букина В. С. Основные принципы гражданского процесса / В. С. Букина, М. К. Треушников. – М. : Юридическая литература, 2000.
7. Чернооченко С. І. Цивільний процес України : Навчальний посібник / С. І. Чернооченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 292 с.
8. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : Академічний курс / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.
9. Чечина Н. А. Гражданские процессуальные правоотношения / Н. А. Чечина. – М. : Юрист, 1996.

УДК 347.67

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ В СПАДКОВИХ ВІДНОСИНАХ

PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS OF SPOUSES IN HEREDITARY RELATIONS

Донцов Д.Ю.,

здобувач кафедри цивільного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню захисту майнових прав та інтересів подружжя в спадкових відносинах. Проаналізовано судову практику та зроблено висновок, що одним з ускладнень, що можуть виникати під час реалізації спадкових прав тим з подружжя, хто пережив іншого, є невизначеність частки в спільному подружньому майні. Обґрунтовано висновок про доцільність розподілу (визначення) часток в спільному сумісному майні подружжя ще за життя обох з подружжя.

Ключові слова: спадкування подружжям, спадщина, спільна сумісна власність, частка в спільній сумісній власності, поділ майна подружжя.

Статья посвящена исследованию защиты имущественных прав и интересов супругов в наследственных отношениях. Проанализирована судебная практика и сделан вывод о том, что одним из препятствий, которые могут возникать во время реализации наследственных прав пережившим супругом, является неопределенность части в общем супружеском имуществе. Обоснован вывод о целесообразности выделения (определения) долей в общем совместном имуществе супругов еще при жизни обоих.

Ключевые слова: наследование супругами, наследство, общая совместимая собственность, доля в общей совместимой собственности, раздел имущества супругов.

The scientific article is devoted researching of a protection of property rights for the married couples in the inherited relations.

Author specifies, that the problems of probate law always interested scientists, but in most cases researchers in general do not decide on the features of inheritance of part in common joint property and its defense, and that is why actual is research of select aspect of range of problems.

An author specifies that difficulties arise up during determination of part in the inherited property, when part of testator is included in common property of the married couples, and other heirs begin to claim on this property.

The article shows that the question of the division of property of the spouses causes difficulties in court practice, especially when it comes to property that has been acquired pursuant to Art. 74 Family Code of Ukraine.

Author pays attention to the existence of a significant number of Supreme Court decisions, and the availability of the Constitutional Court of Ukraine concerning the legal regime of marital property, and its division.

In article analyzes to achieve the court practice of the Supreme Court of Ukraine about this category of cases. Based on the analysis of court practice the author concludes that the division of jointly acquired property of the spouses, is a complex, difficult issue that requires the judge maximum attention to every detail of the case.

Author notes that if the problems existing when spouse are alive, after death one of a spouse dividing their property becomes more difficult, so chance of a court dispute resolution increases, as well as the more complicated the process of registration of rights to inheritance share.

The author draws attention to the fact that the loss of the title documents and/or a dispute between the heirs with respect to part of the inheritance, division of property of the testator and registration rights to it becomes the subject of court hearing. Author studies court practice and specifically that one of the complications that may arise during the implementation of the inheritance rights of the surviving spouse is the uncertainty in the general part of the marital property. That's why the most common category of legal cases in the inheritance relationships are cases of recognition of property rights in the inheritance with the definition of parts in a jointly acquired during the life of the property. At the same time the court is carried out verification of the parties' submissions regarding the possible exception of certain assets of the hereditary mass through its membership in the private property of one spouse.

The right to the division of jointly acquired property (Art. 367 Civil Code of Ukraine, art. 69 Family Code of Ukraine) does not affect the marriage, does not determine its divorce, but because of its realization in life simplifies the determination of the composition of the ancestral property and its legal regime.

Uncertainty part in jointly acquired property of the spouses does not rule in the case of death of one of them, it is the property of the hereditary mass, however, complicates the procedure of registration of rights to it.

Key words: inheritance by the married couples, inheritance, common compatible property, stake in common compatible property, division of property of the married couples.

Традиційно захист будь-якого цивільного права розглядається в різних аспектах: з позиції його природи, особливостей реалізації, ефективності форм, в матеріальному та процесуальному сенсі тощо. Для всіх правовідносин, що виникають у сфері приватного права, характерним є спосіб захисту, який враховує специфіку спірного правовідношення та досягає свого максимального ефекту з точки зору поновлення порушених, оспорених або невизнаних прав та інтересів.

Після проведення в Україні кодифікації та прийняття Цивільного кодексу України, цивільно-правове регулювання багатьох відносин здійснюється з врахуванням практичних потреб цивільного обігу, який стрімко збільшується. Значна увага законодавця була приділена як загальним, так і спеціальним способам захисту цивільних прав та інтересів. Разом з тим, якщо йдеться про спадкові відносини, особливо про захист прав того з подружжя, який пережив іншого, чоловіка або жінки, які проживали разом однією сім'єю без реєстрації шлюбу, після смерті одного з них, аналіз судової практики свідчить про низку труднощів, що виникають при реалізації вказаними особами спадкових прав. В свою чергу, наведене обумовлює необхідність більш детального дослідження цього аспекту спадкування подружжя.

Метою статті є дослідження процедури спадкування частки в спільному майні подружжя, а також цивільно-правових способів захисту майнових прав подружжя в спадкових правовідносинах.

В якості базового метода запланованого дослідження обрано системно-функціональний метод.

Проблеми спадкового права завжди цікавили науковців. При цьому особливості спадкування окремих видів майна в контексті оновленого цивільного та спадкового законодавства, в тому числі частки в праві спільній сумісній власності подружжя, досліджувались І. В. Спасибо-Фатеевою, Л. К. Буркацьким, Є. О. Рябоконею, О. Є. Кухаревим та ін. Разом з тим, стан вивчення проблематики не можна визнати задовільним, оскільки аналіз судової практики свідчить про скасування багатьох прийнятих з цієї категорії справ рішень. Суддя, якщо звернеться до навчальної літератури, встановить, що в більшості випадків автори взагалі не зупиняються на особливостях спадкування частки в спільній сумісній власності та її захисту. В окремих випадках питання спадкування частки у спільній сумісній власності подружжя розглядалось як частина питання про спадкування окремих майнових прав [1, с. 65-67; 2, с. 62; 3, с. 319]. При цьому питання цивільно-правового захисту як в цілому, так і щодо окремих інститутів, суб'єктивних прав та інтересів приділена значна увага науковців. Разом з тим, якщо йдеться про особливості здійснення захисту в спадкових правовідносинах, то лише в профільному дослідженні колективу харківських дослідників зверталася увага на їхню особливість [4, с. 397; 5].

Виникнення спадкових відносин пов'язується зі смертю спадкодавця та відкриттям спадщини. Як слушно зазначалось у літературі, здійснення спадкових прав має свої особливості, які зумовлені виключними за своїм характером юридичними фактами, з безумовною наявністю яких і виникають як такі суб'єктивні спадкові права, а саме: а) відкриття спадщини; б) наявність спадкового майна; в) здатність особи виступити спадкоємцем; г) прийняття спадщини особою, яка виступає спадкоємцем [6, с. 12-15].

Безумовно, вказані суб'єкти мають можливість користуватися ними ж способами захисту, що і учасники інших цивільних правовідносин, але для ефективного захисту цього не достатньо. Наприклад, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК України). Зокрема, труднощі виникають під час визначення частки в спадковому майні, коли частка спадкодавця входить в спільну власність подружжя, а по-

тім інші спадкоємці починають претендувати на це майно. Окремо слід зауважити, що взагалі питання про поділ майна викликало труднощі в судовій практиці, особливо коли мова йде про майно, набуте в порядку ст. 74 СК України. Зокрема, спори про поділ майна були неодноразово предметом перегляду Верховним Судом України, а також Конституційним Судом України (в межах провадження за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКЮ» щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 61 СК України по справі № 17-рп/2012). Окремі актуальні питання судового захисту в спадкових відносинах знайшли своє вирішення в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 року № 7 та у Листі Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» від 16 травня 2013 року № 24-753/0/4-13.

Оскільки власне питання про особливості поділу майна між подружжям не є самостійною ціллю цього дослідження, зазначимо, що в судовій практиці за останні роки було вирішено декілька принципових питань щодо застосування окремих норм СК України та висловлено низку принципових для правозастосування правових позицій, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правозастосування. Так, Верховним Судом України було визначено особливості поділу майна фізичної особи-підприємця (Постанова Верховного Суду України від 11 березня 2015 року у справі № 6-21цс15, від 16 грудня 2015 року у справі № 6-1109цс15), зокрема вказано, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення спільного майна подружжя та способів поділу його між ними; підкреслено, що сам по собі факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для віднесення такого майна до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя; визначено, що під час вирішення спору щодо поділу майна, набутого особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою, слід установити не лише факт спільного проживання сторін у справі, а й обставини придбання спірного майна внаслідок спільної праці (Постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2015 року у справі № 6-1026цс15) тощо. Зауважимо, що під час розгляду вказаної категорії справ Верховним Судом України було вирішено питання навіть щодо застосування норм процесуального права (Постанова Верховного Суду України від 22 квітня 2015 року у справі № 6-79 цс15).

Власно кажучи, кількість постанов Верховного Суду України з цього приводу вже красномовно свідчить про те, що поділ спільно набутого майна подружжям є питанням комплексним, складним, та потребує від судді максимальної уваги до кожної деталі справи. Не важко уявити, що, якщо спір щодо поділу майна виникає після смерті одного з подружжя, або особи, яка проживала з іншою особою без реєстрації шлюбу, цей спір буде ще більш запеклим, брудним та складним, ніж звичайний поділ майна. Наприклад, якщо смерть одного з подружжя наступила під час поділу спільного майна, а спадкування здійснюють діти від різних шлюбів спадкодавця, то можливе не співпадіння процесуальних позицій між самими спадкоємцями в частині визначення обсягу подружнього майна, що, в свою чергу, матиме наслідком ускладнення його поділу.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» роз'яснено, що частка померлого співвласника не може бути змінена за рішенням суду. Для оформлення права на спадщину закон не вимагає рішення суду про визначення частки спадкодавця. Аналогічні роз'яснення містяться і у Листі Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

від 16 травня 2013 року № 24-753/0/4 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування», де зазначено, що відповідно до ст. 1226 ЦК України, частка у праві спільної сумісної власності спадкується на загальних підставах. Суб'єкт права спільної сумісної власності має право заповідати свою частку у праві спільної сумісної власності до її визначення та виділу в натурі.

Разом з тим, спадкоємець може вважати, що певне майно, яке належало іншому з подружжя, за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат, або затрат другого з подружжя – спадкодавця. Він може вимагати поділу спадкового майна в іншому порядку. Такі судові справи достатньо часто зустрічаються в судовій практиці [7; 8].

Згідно з п. 4.21 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, при оформленні спадщини як за законом, так і за заповітом нотаріус у випадках, коли із документа, що посвідчує право власності, вбачається, що майно може бути спільною сумісною власністю подружжя, повинен з'ясувати, чи є у спадкодавця той з подружжя, який його пережив, і який має право на 1/2 частку в спільному майні подружжя. За наявності другого з подружжя нотаріус видає йому свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя. Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, строком не обмежена, що в свою чергу загострює проблему зловживання правами спадкоємцями, які таким чином можуть уникати відповідальності перед кредитором спадкодавця.

Між тим, у зв'язку із втратою правоустановчих документів та/або спору між спадкоємцями щодо часток у спадщині, поділ майна спадкодавця та оформлення прав на нього стає предметом судового розгляду. Слід зауважити, що питання захисту інтересів спадкоємця є найбільш актуальним для нерухомого майна, оскільки за загальним правилом право власності на нього виникає лише після реєстрації прав на нього. У зв'язку із наведеним перед судами виникло питання про статус спадкоємця при здійсненні ним цивіль-

но-правового захисту. Так, Верховний Суд України у своїй Постанові від 22 квітня 2015 року у справі № 6-164цс12 вказав, що у спадкоємця, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають з часу відкриття спадщини. Такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном відповідно до глави 29 ЦК України. Якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, право розпорядження нерухомим майном виникає в нього з моменту державної реєстрації цього майна (ч. 2 ст. 1299 ЦК України). Спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно від його добросовісного набувача з підстав, передбачених ст. 388 ЦК України, зокрема у разі, якщо воно вибуло з володіння спадкодавця поза волею останнього.

Проведений аналіз судової практики свідчить, що одним з ускладнень, що можуть виникати під час реалізації спадкових прав тим з подружжя, хто пережив іншого, є невизначеність частки в спільному подружньому майні. Саме тому найбільш розповсюдженими категоріями судових спорів в спадкових відносинах є визнання права власності в порядку спадкування з визначенням часток у спільно набутому за життя майні. При цьому судом здійснюється перевірка доводів сторін щодо можливого виключення певного майна зі спадкової маси через належність його до приватної власності одного з подружжя.

Право на поділ спільно набутого майна (ст. 367 ЦК України, ст. 69 СК України) не впливає на шлюб, не обумовлює його розірвання, а тому його реалізація за життя спрощує визначення складу спадкового майна та його правовий режим. Невизначеність частки в спільно набутому майні подружжя не виключає у разі смерті одного з них це майно зі спадкової маси, проте ускладнює процедуру оформлення права на нього. У разі наявності спору щодо розміру частки та/або відсутності правоустановчих документів на спадкове майно, цей спір може бути вирішений в судовому порядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркацький Л. К. Спадкове право України : теорія, коментарі, практика, зразки заяв : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. К. Буркацький. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 384 с.
2. Кухарев О. Є. Спадкове право України : навчальний посібник / О. Є. Кухарев. – К. : Алерта, 2013. – 328 с.
3. Рябоконе Є. О. Спадкове право : навчальний посібник / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконе / за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
4. Харьковская цивилистическая школа : защита субъективных гражданских прав и интересов : монографія / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др. ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков : Право, 2014. – 672 с.
5. Харьковская цивилистическая школа : грани наследственного права : монографія / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеный, В. И. Крат и др. ; под. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков : Право, 2016. – 608 с.
6. Заїка Ю. О. Особливості здійснення суб'єктивних спадкових прав / Ю. О. Заїка // Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : збірник наукових праць / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва [за наук. ред. В. В. Луця]. – К. : Право України, 2013. – 236 с.
7. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України від 03 лютого 2016 року №6-30747сх15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56062407>.
8. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України від 28 січня 2016 року № 6-36692сх15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55382413>.